

Ocena
rozprawy habilitacyjnej, osiągnięć i aktywności naukowych, dydaktycznych i
organizacyjnych dr. Marzeny Chrobak w związku z wnioskiem o nadanie Jej tytułu
naukowego doktora habilitowanego

Pani dr Marzena Chrobak w swoich badaniach naukowych wykorzystuje dobre przygotowanie, jakie otrzymała, kończąc studia filologiczne w zakresie filologii romańskiej i filologii hiszpańskiej, czego efektem jest skupienie uwagi na problematyce przekładu, poczynwszy od rozprawy doktorskiej pt. *Problemy translatorskie i ich praktyczne rozwiązania na przykładzie dawnych tłumaczeń polskich francuskiej prozy narracyjnej XVIII wieku*. Zagadnieniom przekładoznawczym, widzianym w szerokim kontekście kulturowym, literackim i historycznym poświęcona jest przeważająca część Jej publikacji, w tym także dwie książki opublikowane po doktoracie: *Optymizm Kandyda oraz inne problemy oświeconych tłumaczy* i książka habilitacyjna pt. *Między światami. Tłumacz ustny oraz komunikacja międzykulturowa w literaturze odkrycia i konkwisty Ameryki*. Koncentruje się na badaniu: osiemnastowiecznej prozy francuskiej, literatury latynoamerykańskiej oraz na badaniu przekładów tekstów literackich i nieliterackich w perspektywie komparatystyki kulturowej. Na jej aktywność naukową składają się 2 oryginalne prace monograficzne, 27 artykułów naukowych (w tym 4 przed doktoratem), referaty wygłoszone na 15 konferencjach naukowych, udział w 3 projektach badawczych (1 krajowy, finansowany przez KBN i 1 międzynarodowy, realizowany przez Centre d'Étude de l'Europe Médiane, Paryż), udział w komitetach organizacyjnych 6 konferencji naukowych w kraju oraz – od 2011 r. – obowiązki sekretarza redakcji „Studia Litteraria UJ”, a także członkostwo w Polskim Towarzystwie Hispanistycznym.

Badania przekładoznawcze Habilitantki wynikają głównie z wyzwań komparatystyki kulturowej, przed jakimi stanęła w studiach nad polskimi przekładami francuskiej prozy narracyjnej XVIII wieku. Jeszcze w książce *Optymizm Kandyda oraz inne problemy oświeconych tłumaczy* skupia się nad wybranymi zjawiskami tekstowymi, np. tłumaczenie tytułów, przekład nazw własnych, przekład stylu i przekład wykładników różnic kulturowych (przy czym poza przyrodą, nie określono co może stanowić wykładnik różnicy kulturowej) po

to, by w następnych publikacjach skoncentrować się na barierach kulturowych w komunikacji. Nie tyle porównuje paralelne teksty w różnych językach, ile interpretuje je jako wynik spotkania odmiennych kultur, sposobów myślenia, przeżywania i doznawania świata. Znając i poznając ciągle kultury uczestniczące w przekładzie, cofa się w przeszłość, wskazując w tekstach innych niż literackie na genezę przekładu tekstu praktycznego i artystycznego oraz konieczność przekładu kultury. Podkreśla, że u podstaw tłumaczenia leży chęć spotkania, poznania i konfrontacji z innym, Obcym, choć już od swoich początków przekład służył także dominacji, władzy i zniewoleniu. W części artykułów (około 30%) omawia więc takie zjawiska kształtujące wyobraźnię i świadomość kultury, np. francuskiej, jak: mit, symbol, topika oraz kategorie gatunkowe jako sposoby ich wyrażania, a także uświadamia rolę instytucji takich, jak biblioteka czy uniwersytet, podejmując się wykonawstwa w projekcie *Historia rękopisów romańskich w księgozbiórze "berlińskim" w Bibliotece Jagiellońskiej w Krakowie* czy pisząc na temat współczesnej edukacji uniwersyteckiej (*Une grande université polonaise à l'époque postmoderne*). Jest również autorką 98 haseł w *Encyklopedii literatury światowej* (2005 r.) oraz rozdziału pt. *Literatura francuska*, poświęconego literaturze Oświecenia (18 stron), w *Historii literatury światowej* (2005 r.).

Niewątpliwym Jej wkładem w badania nad przekładem jest wykorzystanie ujęcia interdyscyplinarnego i podkreślenie interakcyjności przekładu jako wytworu i jako procesu, co służy jednocześnie studiom nad kulturą i literaturą francuską, latynoamerykańską oraz nad związkami międzykulturowymi, podobnie jak budowaniu kompetencji międzykulturowych w komunikacji. Trzeba jednak podkreślić, że w polskim przekładoznawstwie (i nie tylko) coraz więcej badaczy reprezentuje lub skłania się ku podobnej postawie, wynikającej z hermeneutycznej perspektywy myślowej. Obecna jest ona w studiach nad przekładem artystycznym, wychodzących najczęściej od tekstu literackiego, konceptualizującego w języku docelowym model świata, kulturę, doświadczenia historyczne, społeczne, polityczne i inne wyrażone w oryginale. W przestrzeni tekstu docelowego odbywa się spotkanie obcego i swojego za pośrednictwem tłumacza, a sam tekst docelowy zawiera jego obraz.

Habilitantkę interesuje przede wszystkim aspekt kulturowy przekładu jako jednej z form komunikacji międzykulturowej, czemu w całości jest poświęcona Jej ostatnia książka, stanowiąc znaczny wkład do studiów nad przekładem ustnym, stosunkowo młodej dziedziny przekładoznawstwa. Wkład ten opiera się na: opisie form obecności tłumacza ustnego i jego funkcji w kształtowaniu wydarzeń jako „uprzywilejowanego świadka historii” w dramatycznym czasie historycznym; na próbie uzupełnienia wizerunku tłumacza przez jego

obraz w literaturze odkrycia i konkwisty Ameryki; uporządkowaniu wiedzy historycznej na temat roli tłumacza ustnego od starożytności do XVI wieku; oraz na opisie roli i obrazu tłumacza ustnego w literaturze odkrycia i konkwisty Ameryki.

W książce habilitacyjnej pt. *Między światami. Tłumacz ustny oraz komunikacja międzykulturowa w literaturze odkrycia i konkwisty Ameryki* Autorka podejmuje również próbę odpowiedzi na fundamentalne pytanie w stylu Grice'a, po co się tłumaczy i jaka jest funkcja tłumaczenia ustnego w perspektywie synchronicznej i diachronicznej. W tym celu podjęła się żmudnej i trudnej rekonstrukcji fragmentu dziejów przekładu ustnego, eksponując obraz tłumacza oraz mechanizmy przekładu ustnego w jego postaci głównie szesnastowiecznej, oczywiście na wybranych przykładach 70 tekstów źródłowych i 11 dokumentów ikonograficznych. Szacunek wzbudza baza źródłowa, która w szczególnie sposób ujawnia interakcyjność, a także służebność przekładu. Do rekonstrukcji obrazu wykorzystuje różne rodzaje tekstów, dokumentalne i literackie, co jest dopuszczalne, lecz prowokuje do otwierania coraz to innych tematów i problemów. Tendencja do uchwycenia lub choćby zasygnalizowania wielości i złożoności podejmowanych tematów wydaje się cechować większość prac Habilitantki.

Praca składa się z trzech nierównych części: 1. *Tłumacze ustny i komunikacja międzykulturowa w Basenie Morza Śródziemnego od czasów najdawniejszych do końca wieków średnich*; 2. *Postać tłumacza ustnego i komunikacja międzykulturowa w czasach odkrycia i konkwisty Ameryki według tekstów źródłowych*; 3. *Postać tłumacza ustnego i motyw komunikacji podczas odkrycia i konkwisty Ameryki według literatury pięknej europejskiej i hispanoamerykańskiej w wiekach XVI-XXI*. Najobszerniejsza jest część trzecia, która liczy 130 stron i przedstawia zrekonstruowany przez Autorkę obraz tłumacza i sytuacji translatorskich w czasach odkrycia i konkwisty Ameryki. Jest w pełni oryginalna i wewnętrznie zróżnicowana. Zawiera obraz tłumacza ustnego, zrekonstruowany na podstawie tekstów źródłowych literackich i nieliterackich, przedstawiany z różnych kulturowo punktów widzenia (hiszpańskiego, francuskiego i portugalskiego) oraz posiadanej przez Autorkę szerokiej wiedzy historycznej i kulturowej. Interesująca narracja oraz kompetencje Habilitantki czynią tę część niezmiernie interesującą, podkreślając jednocześnie specyfikę i wagę przekładu ustnego w komunikacji międzykulturowej. W tekstach, z których zrekonstruowany jest wizerunek tłumacza, język - choć najważniejszy w przekładzie - stanowi jeden z kodów komunikacyjnych obok kinetyki, proksemiki czy manipulacji przedmiotami. Erudycja Autorki, funkcjonalne potraktowanie tekstów źródłowych oraz wybór wizerunków tłumaczy szczególnie nośnych w kulturze, sztuce i polityce pozwala jej odnotować trzy

funkcje tłumacza ustnego w komunikacji międzykulturowej: pomostu, okna i muru. Wspominając o przekładzie misjonarskim, zwraca uwagę, że tłumacze ustni czasów odkryć i konkwisty Ameryki mają także zasługi glottodydaktyczne: z misjonarskich tłumaczeń wywodzą się m. in. słowniki i podręczniki gramatyki do nauki języków.

Część ta stanowi znaczący wkład w historię przekładu ustnego w całym Nowym Świecie. Część pierwsza (40 stron) stanowi rodzaj wstępu do niej, porządkując historię przekładu ustnego (wojennego, dyplomatycznego, handlowego, podczas wypraw odkrywczych) w Basenie Morza Śródziemnego od starożytności do końca wieków średnich na podstawie tekstów literackich i nieliterackich (w wyborze) oraz literatury przedmiotu. Czyni to koncepcję Autorki spójną i służy wyeksponowaniu obrazu tłumacza.

W części trzeciej (64 strony) Habilitantka wskazuje na żywotność kulturową obrazu tłumacza w literaturze, mając świadomość wartości przeprowadzonej przez siebie rekonstrukcji wizerunku i roli tłumacza ustnego a w *Podsumowaniu* przywołuje również tytuły filmów, których bohaterami lub postaciami są tłumacze ustni. Postępuje zgodnie z przyjętym przez siebie postępowaniem: od obraz tłumacza, stworzony na podstawie przyjętego korpusu tekstów do form jego żywotność w literaturze i wyobraźni zbiorowej (literatura, sztuki wizualne i audiowizualne) w ciągu pięciu wieków. Niewątpliwie słuszne postępowanie badawcze napotyka jednak na barierę różnorodności czasu, przestrzeni i wytworu, zmuszając do konfrontacji historycznej, politycznej, ideologicznej i artystyczno-filozoficznej. Konteksty określają stopień i aspekt aktualizacji wizerunku tłumacza.

Tłumacz jako bohater lub postać w fikcyjnym świecie literatury pięknej staje się figurą literacką. Należy do rzeczywistości przedstawionej zgodnie z jakąś koncepcją autorską odnośnie jego funkcji, a więc do innego wymiaru ontologicznego. Staje się świadectwem wyobraźni, wrażliwości i świadomości czasu, niekoniecznie historycznego. Podobnie świadomość zbiorowa przekształca obraz tłumacza, np. szesnastowiecznego, stereotypizując go, modelując i manipulując nim. W przestrzeni literackiej rzeczywistości przedstawionej tłumacz zawsze funkcjonuje jako figura literacka, figura semantyczna i figura kulturowa – symbol, metafora, topos, mit itp., podobnie jak proces przekładu, co odnosi się zarówno do kategorii tłumacza, jak i jej indywidualnych wizerunków, np. obraz Malinche. Pomimo braku tego aspektu lektury, w części tej zostały zawarte ważne informacje dla badacza przekładu takie, jak: reprezentatywne przykłady literackiej rewitalizacji obrazu tłumacza ustnego, ciągła obecność w świadomości artystycznej wizerunku tłumacza ustnego jako ważnego aktora komunikacji międzykulturowej w perspektywie poznawczej, społecznej, pragmatycznej.

artystycznej i antropologicznej. W ten sposób Autorka otwiera następną problematykę, pozostawiając jej opracowanie na przyszłość.

Książka *Między światami* wynika z wcześniejszych badań Habilitantki nad przekładem, literaturą francuską XVIII wieku, literaturą hiszpańską i latynoamerykańską, a także z praktyki translatorskiej i dydaktycznej. Stanowi istotny wkład w studia nad przekładem ustnym i jego historią, dojrzały produkt Jej aktywności naukowej.

Pani Marzena Chrobak posiada również osiągnięcia oraz doświadczenie dydaktyczne i organizacyjne, zdobyte dzięki uczestnictwu w programach europejskich. Są to: Erasmus w zakresie wymiany kadry akademickiej (wykłady w Université Paris-Val de Marne, Université Libre de Bruxelles), od 2007 r. jako koordynator krajowy międzynarodowego intensywnego programu kształceniowego *Construction du Projet Personnel de l'Étudiant*; oraz *Zespołowe tłumaczenie poezji*, Granada-Kraków - udział w warsztatach tłumaczeniowych. Nie bez znaczenia są też doświadczenia zdobyte w zakresie dydaktyki uniwersyteckiej w Instytucie Filologii Romańskiej i w Studium Przekładu Literackiego Katedry UNESCO do Badań nad Przekładem i Komunikacją Międzykulturową UJ. W ramach popularyzacji nauki prowadziła prelekcje: w Instytucie Cervantesa w Krakowie, odczyt w Polskiej Akademii Umiejętności, na konferencji studenckich kół naukowych oraz współprowadziła polsko-hiszpańskie warsztaty przekładowe dla studentów i absolwentów w Instytucie Książki w Krakowie. Za swe osiągnięcia otrzymała w 2011 r. nagrodę zespołową II stopnia.

Stwierdzam, że osiągnięcia naukowe, aktywność naukowa, organizacyjna, dydaktyczna, popularyzatorska i tłumaczeniowa pani dr. Marzeny Chrobak stanowią istotny wkład szczególnie w dziedzinę przekładoznawstwa kulturowego, a Habilitantka spełnia wymagania stawiane przez Ustawę w sprawie nadania Jej stopnia naukowego doktora habilitowanego nauk humanistycznych w zakresie literaturoznawstwa.

Prof. zw. dr hab. Bożena Pikala-Tokarz